

DONATA MITAITĖ

Kas atrandama kasinėjant

Viktorija Daujotytė, *Boružė, ropojanti plentu: Prigimtinės kultūros kasinėjimai Marcelijaus Martinaičio kūryboje*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2013, 376 p., ISBN 978-9986-39-768-7

Viktorija Daujotytė atkakliai tęsia savąją literatūros istoriją, rašomą monografiškomis: Jurgis Baltrušaitis, Salomėja Nėris, Vytautas Mačernis, Jonas Strielkūnas, Sigitas Geda, Onė Baliukonė, Judita Vaičiūnaitė, Birutė Baltrušaitytė. Be abejo, esama straipsnių, knygų fragmentų ir apie daugelį kitų, pastebima, kaip formuojasi daujotytiškoji fenomenologija, tik šiai autorei būdingas kalbėjimo apie literatūrą būdas. Į monografiją, skirtą Marcelijui Martinaičiui, eita ilgus metus. Martinaitis ir Daujotytė Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedros kolegos, abu žemaičiai. Tai, be abejo, lėmė papildomas poeto ir literatūrologės santykių jungtis. Daujotytės ir Martinaičio pokalbiai laiškais (knygos *Prilenktas prie savo gyvenimo*, 1998; *Sugrįžęs iš gyvenimo*, 2013) jiems abiem buvo mąstymo ir rašymo apie praėjusį laiką katalizatorius. Kai kurie tų laiškų siužetai ar fragmentai perteka ir į Martinaičio knygą *Mes gyvenome*, ir į Martinaičiui skirtą Daujotytės monografiją, kurios pradžioje autorė primena pirmą straipsnį, skirtą Martinaičiui, parašiusi 1976 m. Tai irgi būdinga Daujotytės monografijoms, ji kartais net perspausdina savo seniai rašytus tekstus (tarkim, monografijoje, skirtoje Onei Baliukonei *Šokėja virš liepto per prarają*), tarsi, analizuodama kurio nors rašytojo kūrybą, kartu stengtųsi suvokti bei aprašyti ir savojo požiūrio į jį raidą. Kuo toliau, tuo dažniau pasakodama apie kurį nors poetą Daujotytė aptaria ir savąsias gyvenimo patirtis.

Daujotytės monografija *Boružė, ropojanti plentu* turi paantraštę *Prigimtinės kultūros kasinėjimai*. Paantraštėje esantį terminą, ko gero, vis dar reikalinga komentuoti. Užutrakio dvare jau kuris laikas rengiami „prigimtinės kultūros seminarai“. Juose dalyvaujantys literatūrologai, folkloristai, etnologai siekia įtvirtinti prigimtinės kultūros terminą, tačiau jo vartoseną kol kas nėra visuotinė. Daiva Vaitkevičienė, viena iš šio termino entuziasčių, teigia, kad pirmą kartą jį dar 1999 m. pavartojo būtent Daujotytė. Vaitkevičienės nuomone, šis terminas at-

sirado todėl, kad specialistams pasidarė nebeaišku, „kas Lietuvoje yra vadinama etnine kultūra – ar tai sovietmečiu gausiai vartoto žodžio *liaudies kultūra* substitutas, ar nacionalinė kultūra“¹, terminas esąs devaluotas. Todėl esąs reikalingas naujas terminas *prigimtinė kultūra*, kuriuo „įvardijame savaimingas kultūros ištakas, vietinę kilmę, tačiau dėmesį sutelkiame į šios kultūros kūrybišką raidą, ypač į gyvąją tradiciją, dar iki šiol juntamą paveldėtosios tradicijos alsavimą, kuris reiškiasi ne tik išorinėmis, bet ir vidinėmis formomis – mąstymo, jutimo, suvokimo, tikėjimo struktūromis, ir tai iš pačių gelmių generuoja kultūrinę raišką, besiskleidžiančią tradicinėmis ir šiuolaikinėmis formomis“².

Ižanginiame monografijos *Boružė, ropojanti plentu* skyriuje „Šiek tiek apie *kasinėjantį*, knygą, jos pobūdį“, aiškindama esminį knygai terminą, Daujotytė rašo apie kintantį folkloristų tyrinėjimo objektą, mat jie „ima užrašinėti *pasakojimus, gyvenimo istorijas*, domisi laikysenomis, būsenomis, santykiais su medžiais, bando rasti bent senųjų liudijimų liekanų, pėdsakų. Gali būti, kad pamatuota etninę kultūrą (neatsisakant sąvokos, jau turinčios susiformavusių reikšmių) vadinti *prigimtinė*; lyg ir aiškiau, apie ką kalbame“ (p. 39). Monografijoje abi sąvokos – etninė kultūra ir prigimtinė kultūra – vartojamos pramaišiu, kartais pasakoma ir „žemdirbių kultūra“; o citatose iš Martinaičio darbų dar yra „tradicinė kultūra“ ir „folklorinė kultūra“. Terminu „prigimtinė kultūra“ jis nevartojo, net kai knygoje *Sugrįžęs iš gyvenimo* spausdinamuose laiškuose atsakinėjo Daujotytei, nors ir nenuosekliai, bet jį ten vartojančiai. Nesu tikra, kad bandymas įtvirtinti „prigimtinę kultūrą“ mažina terminų painiavą ar ką nors tiksliau paaikškina, o kategoriškai nepriimu primygtinio jo kabinimo prie bet kurio žodžio. Nors Didysis lietuvių kalbos žodynas kaip vieną iš žodžio „prigimtinis“ reikšmių nurodo „gimtas“, tačiau vis dėlto (gal dėl skirtingų autorės ir recenzentės tarmių) man visiškai neįmanomi atrodo tokie pasakymai kaip, tarkim, „prigimtinis dangus“ ar „prigimties vieta“. Pirmuoju atveju sakyčiau tik „gimtinės dangus“; antruoju – tiesiog „gimtinė“.

Viena vertus, kartais atrodo, kad monografijoje „prigimtinė kultūra“ iš tiesų sutampa su etnine ar kaimiškąja („Turėdami turtingą ir dar ne visai sunykusią (dar yra jos patirtį turinčių žmonių) prigimtinę kultūrą, turime ir galimybę bent punktyriškai atsekti lietuviško galvojimo-jautimo liniją“; p. 95). Tačiau, kita vertus,

1 Daiva Vaitkevičienė, „Prigimtinė kultūra ir prigimtinės vietos“, *Kultūros barai*, 2012, Nr. 5, p. 59.

2 *Ibid.*, p. 61.

kartais monografijoje su prigimtaine kultūra susiejami bet kokie bendražmogiški dalykai. Būtent toks man netikėtas yra eilėraščio „Sugrįžimas“ iš rinkinio *At-rakinta* perskaitymas (p. 228–229). Eilėraštyje kalbama apie tai, kaip, atsivertęs seniai skaitytą knygą, lyrinis subjektas pasijunta tarsi iš ilgos, sunkios kelionės sugrįžęs į namus: „Iš atminties substancijos išniro / senos mados namai, jaunystės Penelopė, / sustingusi virš skalbinių, medaus spalvos šviesa...“. Grįžimas į seną knygą absoliutus: „tuoj viską užmiršau, ką vakar nuveikiau, ką nugalėjau, / kuo rūpinaus ir kuo buvau.“ Monografijos autorė daro išvadą: „Seniai skaityta, apdul-kėjusi poezijos knyga – kaip namai. Šiuo eilėraščiu Martinaitis tarsi jungia pri-gimtinės, pirminės, ir knygų, rašto kultūros dėmenis.“ Terminalo ribos darosi vi-sai neapibrėžtos: namai čia tarsi iš principo priskiriami prigimtinai kultūrai, nors jie žmogaus gyvenime būna ir gimtieji, ir susikurti jau suaugus. Analizuojamame eilėraštyje nieko nepasakyta apie tai, kokie tai namai. Visai nebūtinai jie – tie pirmieji vaikystės namai, veikiausiai ne, nes ir laukia jau ne mama, o Penelopė.

„*Sąmonės archeologija* iš M. Foucault; taip, sąmonė nuolat kasinėja ir yra ka-sinėjama, kasinėjama žodžiais, klausimais, prisiminimais; žodžiuose, žodiniuose pasakymuose ir atsakymuose randame tai, ką pasiseka *atkasti* – užmirštus žmo-nes, gyvenimus, tekstus“ (p. 16–17), teigia monografijos autorė, pradėdama ieš-koti Martinaičio kūryboje to, ką ji vadina prigimtaine kultūra, ženklų. Daujotytei esminė Mircea Eliade sąvoka *amžinojo sugrįžimo mitas*, jai įdomus sugrįžimas, pasikartojimas, atpažįstamas kitokiame gyvenime ir kitokioje epochoje. Poeto biografijos faktai tik vienoje kitoje vietoje konspektiškai primenami, susitel-kiami į daugiažanrės Martinaičio kūrybos apžvalgą pasirinktuju „prigimtinės kultūros“ aspektu, nes „Martinaitis priklauso universaliųjų sąmonių kūrėjams, vaikščiojantiems ir žanrų paribiais, ir pereinantiesiems iš vieno raiškos lauko į kitą. Kita vertus, lieka itin vientisas, susitelkęs į savo prigimtos bendruomenės gyve-nimą, į visus galimus jo pasireiškimus, pats jaučia vidinį savo tekstų junglumą“ (p.103). „Žanras“ tampa metafora, universalia sąvoka, nes Daujotytę domina kultūros visuma: „Šioje studijoje bandoma telktis į poeto išaugimą, iškilimą iš prigimtinės kultūros, iš jos ‚žanrų‘ – tiesiogine ir perkeltine prasme. Juk ir žem-dirbio darbus galima suprasti kaip žanrus – atskiri įrankiai, kiti judesiai, kiti metų laikai...“ (p. 23). Daujotytė kalba apie kraštovaizdį, sodybą, darbus, apie santykius su daiktais ir apie istorijos įvykius, apie kultūros, literatūros tradiciją, apie Martinaičio „įsigyvenimą“ Vilniuje, išėjimą į politiką ir vėl pasitraukimą į nuošalę ir į užmiestį.

Monografijoje neakcentuota, bet pastebima chronologinė Martinaičio kūrybos raida, analizuojamas skirtingas poeto santykis su liaudies kultūros tradicija: „Pirmojoje Marcelijaus Martinaičio kūrybos atkarpoje (iki rinktinės *Vainikas*, 1981) jaučiamas gyvenimo kaip *vientisos apeigos* įspūdis“ (p. 246), *Kukučio baladės* jau kitokios, „įrašytinos į lietuvių juoko kultūros paradigmą, aiškiau [...] pradėtą Motiejaus Valančiaus“ (p. 295). Rašydama apie *Kukutį* Daujotytė randa netikėtą paralelę – Marco Chagallo atsiminimus. Ji pabrėžia dailininko ryšį su Lietuva („litvakų kilties, kalbėjęs ir rašęs lietuviškuoju *jidiš* dialektu, svarbiais įsitvirtinimo meno pasaulyje ir išlikimo ryšiais susijęs su Mstislavu Dobužinskiu, Jurgiu Baltrušaičiu“; p. 299):

Keistas įspūdis: Šagalo *Mano gyvenimas* (1931) turi artimumo su Martinaičio *Mes gyvenome*. Artima pirminė situacija – sekti savo prigimtimi, suvokiant, kad negali atsiskirti nuo savo tautos, nuo to, kas bendriausiu aspektu laikoma tautine kultūra. Empatiija, užuojauta saviesiems: Šagalo noras nupiešti žydus, kad jiems būtų saugu jo drobėse, kad *išliktų* jose. Ir kartu laisviausios papročių, apeigų traktuotės – lyg *kukutiškos*. [...] Įsigalvojus galima rasti, kad Kukutis tarsi turi lietuviškai suprasto *žydiško kraujo* – apsukrumo, išradingumo, linksnumo, jei ir pro ašaras. (p. 299)

Atmintys kartu su *Kukučio baladėmis* vadinamos programiškiausiais Martinaičio ciklais, nes čia „kažkas atsiveria kaip galimybė, kaip kelias, jis nueinamas, ratas užsidaro. Lyg metų laikų – natūraliai žiema pereina į pavasarį, vasara į rudenį, ruduo į žiemą“ (p. 323). Atrodo, kad pasirinktu analizės aspektu mažiausiai įdomus rinkinys *K. B. įtariamas*, jame tiesiog pasirodo dar viena kaukė. Nelietuviškų kontekstų knygoje nedaug. Greta Marco Chagallo ne kartą knygoje prisimenamas Czesławas Miłoszas, gimęs pačiame Lietuvos centre. Daujotytei esminis yra Miłoszo teiginys, kad didelės sąjungos ateitis slypi mažųjų tėvynių galimybėse, juo pasiremdama ji formuluoja skaudžiai pačios suvokiamą Europos problemą: „Iš tėvynių nykimo Europa nestiprės, priešingai – silps. Taip, uždaras etnocentrizmas yra aklas. Aklas kiekvienas, kuris nemato kito, *kitokio*. Bet svarbiausia *sugyventi su pačiu gyvenimu*, ne tik su kitais, kitokiais. O gyvenimo pamatuose slypi Alberto Šveicerio suformuota [„suformuluota“? – DM], išreikšta pagarba gyvybei, pagarba žmogui, iš kitų gyvybės formų išsiskiriančiam galimybėmis suvokti kitus ir savo vienišumą tarp kitų“ (p. 208). Be abejo, Martinaitis – autorius, kurio niekaip neapkaltsi uždaru etnocentrizmu, tačiau

„mažoji tėvynė“ jam buvo itin svarbi, remdamasis jos etninės kultūros klodais jis sugebėjo būti aktualus ir kitų šalių kitakalbiams skaitytojams. Tačiau būtent iš mažųjų tėvynių išgyvenimo ar sunykimo galimybių, kurių tolesnės raidos šiandien niekas nežino, kyla ir gražusis pozityvusis monografijos patosas, ir tie jos aspektai, kuriais galima šiek tiek paabejoti.

Lietuvių literatūros tradicija, aktuali Martinaičiui, monografijoje *Boružė ant plento* analizuojama gana išsamiai. Svarbiausia čia būtent žemaitiškoji jos šaka, bet kalbama, aišku, toli gražu ne tik apie ją, pasakojimas gerokai sukamas ratu, kaip toje tradicinėje kultūroje vis grįžtama prie sakytų dalykų, papildoma, atskleidžiami nauji bruožai. Pirmasis susidūrimas su savojo krašto rašytoju Martinaičio skaudžiai reflektuotas ir, kaip teigia Daujotytė, „kalčių jutimo“ (p. 88) išdidintas: poetas manė, kad galbūt vaikystėje mokydamasis rašyti iš Jorudo dvaro parvežtuose sąsiuvinuose galėjęs sunaikinti kai kuriuos S. Davainio-Silvestraičio rankraščius. Tai labai hipotetinė galimybė: „Nykstant Davainavos dvareliui, o pačiam Davainiui palikus Kalnujus, ar negalėjo pas Jorudus atsidurti ir dalis Silvestravičių bibliotekos bei rankraščių“³, – klausia jis autobiografinėje knygoje. Toliau „atkasinėdama“ Martinaičio literatūrinius giminaičius Daujotytė rašo: „Su Donelaičiu, Valančiumi liečiasi sintaksė, poetinis pasakojimas, nuo šitų literatūrinių protėvių galima matyti ir *žemosios stilistikos* žymes“ (p. 82), o tai kreipia skaitytoją *Kukučio baladžių* link. Būtent šių baladžių genezė įžiūrima Liudviko Jucevičiaus, Simono Stanevičiaus, Mečislovo Davainio-Silvestraičio užrašytose senose giesmėse, persirengėlių apeigose, pasakose ir sakmėse (p. 289). Gana daug dėmesio skiriama Maironio recepcijai, viename gražiausių jai skirtų monografijos fragmentu kalbama apie vieną iš *atminčių* (LXV). Monografijos autorė teigia, kad čia

Martinaitis keičia scenovaizdį – rudenio skurdas, nušalusios Dubysos pakrančių nassurtos, kurios kadaise, „kai rasos žibėjo it perlai“, buvo *žemčiūgai*. Bet tas, kuris stovi pakitusio scenovaizdžio viduryje, išlaiko ištikimybę nuskurdusiai žemei, šalčio pakąstą vienišą lapą matydamas kaip žuvusiojo laišką jam. Galima sakyti, kad tai *palimpsestas*, tekstas, rašomas ant kito teksto, bet labiau ant jo sukurto ir laiko pakeisto scenovaizdžio, lygiai brangaus ir artimo. (p. 334)

3 Marcelijus Martinaitis, *Mes gyvenome*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009, p. 44.

Čia turimas galvoje ne koks nors vienas konkretus Maironio tekstas, bet keletas savotišką kūrybos centrą sudarančių jo kūrinių. Daugiausia dėmesio monografijoje skiriama Martinaičio kartos žemaičiams: Juozui Apučiu, Romualdui Granauskui – jų kūrinius Martinaitis yra analizavęs, pripažinęs jautęsis tos pačios kalbinės ir kultūrinės aplinkos „personažus“. Giliausius išpaudus jų visų kūryboje paliko ta pati „valstietiškoji civilizacija“: „kasdienis valstietiškojo gyvenimo kodas, apranga, judesiai, ketinimai, viltys“, įrašyti Granausko apsakyme „Alksnynai“ (p. 65), ontologinis „gailėstis, gailėjimasis“, kai kalbama apie silpną, luošą ar tiesiog kitą mirtingą žmogų, toks būdingas ir Martinaičiui, ir Apučiu. Apučio apsakyme „Tylėdami važiavo greitai“ Martinaitis – vienas iš personažų, „ilgas, išdžiūvęs, žemaičių dievuko veidu“. Šiame Apučio sukurtame portrete, kituose jo ar Granausko aprašytuose veikėjuose įžiūrimi esminiai Martinaičio ir jo kūrybos pasaulio bruožai: jų „visuminis išpūdis toks, lyg Martinaitis pats būtų išskaitęs savo priešistorę, kelią nuo krikščioniškųjų dievybių iki krikščionybės įprasminimų, pats bandęs ją parašyti (*Medinis lietuvių epas*), lyg, „išlipęs iš savo bendraamžių ir bendragenčių kūrybos““ (p. 73). Daujotytė cituoja Martinaičio pasažą, skirtą Apučio kūrybai:

apsakymai autoriaus kuriami su didele etnine bei mitine patirtimi, integruojama į intelektą, šiuolaikinio, civilizacijos paveikto žmogaus sąmonę, rašytojo autorystę, kuri reiškiasi kaip vidinis veikėjas ar stebėtojas [...] Kaip sudegdamas medis, taip nueinanti valstiečių civilizacija per J. Apučio kūrybą vis dar regeneruoja energiją, suteikiančią meniniams tekstams dramatiško katastrofos grožio (p. 155)

ir pripažįsta, kad pats Martinaitis valstietiškosios civilizacijos energiją irgi perduoda „jau kitai, kitokiai civilizacijai“ (p. 156). Tai labai svarbus teiginys, kurio esmė monografijos tekste kartais tarsi pasislepia, užleisdama vietą tik nueinančios į praeitį civilizacijos apgailėjimui. Natūralu ir labai suprantama, bet, manyčiau, tai kartais truputėlį deformuoja Martinaičio kūrybos esmę.

Daujotytė teigia: „...modernybei Martinaitis nėra empatiškas. Ir dideliuose miestuose jis tik ‚apsilanko‘, negyvena (pagal ‚Kukučio apsilankymą Vilniuje‘)“; p. 66–67. Man norėtųsi sakyti, kad Martinaitis – tiesiog autentiškas, nejaučiantis kompleksų nei dėl savo kaimietiškumo, nei dėl „sumiestėjimo“. Beje, Daujotytės monografijoje ir cituojamas būtent tokio savo „dvigubumo“ apibūdinimas:

Gyvendamas Vilniuje, suvokdamas šiuolaikinę kultūrą, vis dėlto esu iš kito, jau nugrimzdusio pasaulio, iš alksnynų kaimo, klampių mano tėviškės pelkių. Šalia jo yra kitas – iš knygų, iš Europos ir pasaulio, jis kartais tyli ir yra stebėtojas, užrašinėtojas, mato jo silpnumą, ribotumą, kartais jam tai pasako. Keistas jau nebepritaikomas pirmojo žinojimas, keisti jo vaizdai, sapnai, keista žemaičių tarmė, kuria prakalba tik išsigandęs ar susijaudinęs, kaimiečių katalikų tikėjimas ir pagoniškas gamtos jėgų suvokimas. Turiu miestą ir turiu neapsėtos žemės, turiu du gyvenimus, dvi širdis ir dvi galvas – kūrybai ir darbui, – kaip bažnyčia du bokštus... (p. 282)

Monografijos autorei įdomesnis tas pirmasis, ir tai logiška – tokia jos tyrinėjimo tema. Monografija dedikuota „Žemaičių plentą tiesusiems, juoėjusiems, važiavusiems, grįžusiems ir negrįžusiems“. Žemaičių plentas – esminė reali ir beveik simbolinė knygos detalė. Be kita ko, būtent ji savotiškai įrėmina knygą, pradedamą dedikacija, baigiamą skyriumi „Palei Žemaičių plentą“. Išėjimo, kelio, vieškelio tema eina per visą monografiją, visi, apie kuriuos Daujotytė rašo, – išėjusieji, Martinaičio karta – talentinga poetų, dailininkų, muzikų karta, „labai atkakli karta, prasiveržusi pro daugybę draudimų, užtvarų. Karta, kurios gabiausieji socialistinio realizmo prievartos sistemoje jau kūrė jam nepriklausantį meną“ (p. 85). Monografija tarsi suponuoja mintį, kad būtent prievartinis „valstietiškosios civilizacijos“ griovimas sovietmečio pradžioje buvo toji priežastis, privertusi jaunos žmones išeiti iš savo gimtųjų vietų:

Žemaičių plentu išėjo kilę nuo žemės, sunkiai, pusbadžiu augę, trūkdami net sprangios pokario duonos. Tuos, kurie nebegalėjo rasti savo galimybių prigimtose vietose, tėvai patys tarsi stūmė nuo savęs: eikite, pražūsite, prasigersite... Vaikai, kuriems reikėjo *išeiti, išvažiuoti*, kad visa, kas yra buvę, neišnyktų, būtų atsiminta, atkurta kultūroje. (p. 366–367)

Tai, be abejo, tikra tiesa, bet ne visa. Išėjimas buvo suvokiamas ir kaip individo raidos, vedančios į įsisąmonintą konfliktą su gimtąja aplinka, imperatyvas. Bandydamas aprašyti ir paaiškinti savo gyvenimą knygoje *Mes gyvenome*, Martinaitis samprotauja ne tik apie pozityviasias tradicinės kaimo kultūros puses:

Atrodo, jog tapdamas vis labiau savarankiškas ėmiau vengti, o ir dabar vengiu artimesnės giminystės kaip tam tikros ne tik globojančios, bet ir „kontroliuojančios

institucijos“, ką esu ne kartą patyręs. Gyvenime susispaudus vienam prie kito, esi nuolat stebimas ir vertinamas. Per knygas įgijęs platesnio pasaulio supratimo, pajautau – vis dėlto kaimas, kad ir kaip aš jį savo prisiminimuose dabar garbinčiau, negalėjo palaikyti ir ugdyti gilesnių intelekto pajautų ir net jas slopino. Tai gerai jaučiau jau paauglystėje. Gražu tenai augti, patirti gamtą, išmokti kalbą, bet kartais turi iš ten išėiti, kartais – suvisai.⁴

Apie problemišką santykį su „kaimiškąja civilizacija“ vienu kitu sakiniu ar pussakiniu monografijoje užsimenama, bet labai nedaug. Manychiau, kad beveik ignoruojamas racionalus, ramus Lietuvos, Europos ir pasaulio kultūros raidos suvokimas, būdingas Martinaičiui ir ne kartą išdėstytas jo tekstuose, reziumuojant: „Yra įvykęs labai gilus lūžis ne tik ūkio darbuose, bet ir kultūroje, žmonių galvosenoje, vaizduotėje. Tą lūžį man, mano kartai teko pergyventi savyje. Viena, ką buvo galima padaryti – visa tai paversti kūryba.“⁵

Rimantas Kmita savo recenziją apie Daujotytės knygą baigia taip: „ji pasaulio apie lietuvių kultūrą ir lietuvius daug – esame konservatyvūs, prisirišę prie gimtojo sodžiaus, net jeigu jo ir neturėjome iš tikrųjų. Bet turime ir kūrybiško potencialo, kurį sukaupusi yra M. Martinaičio kūryba.“⁶ Tradiciškai prisirišimas prie gimtinės kaimo laikomas konservatyviu. Bet Martinaičio pavyzdys liudija: ne viskas taip paprasta – tikras meistras labai senus rakandus taip perkeičia, kad jie paplinta po pasaulį kaip modernūs ir reikalingi to kaimo net akyse nemačiuosiems. Kaip, kokiais būdais tas perkeitimas vyksta, ir analizuojama monografijoje *Boružė ant plento*. Jos autorė nuo vaikystės myli senuosius rakandus, bet moka apsieiti ir su naujaisiais, žavėdamasi meistrišku seno ir naujo deriniu juose.

4 Marcelijus Martinaitis, *op. cit.*, p. 78.

5 Viktorija Daujotytė, Marcelijus Martinaitis, *Sugrįžęs iš gyvenimo*, Vilnius: Alma litera, 2013, p. 201.

6 Rimantas Kmita, „Lietuviškumo kasinėjimai“, prieiga internetu: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-11-03-rimantas-kmita-lietuviskumo-kasinejimai/109563> (žiūrėta 2014 09 28).